

Kınalı-Zâde Ali Çelebi'nin Ahlâk-ı Alâ'î'si ve Tursun Beğ'in Târîh-i Ebü'l-Feth'inde Padişah Anlayışı

Ayşe Bedir*

ORCID: 0000-0003-0443-4570

Öz

Osmanlı siyasi düşüncesi hem eski Hint-İran gelenekleri, eski Yunan felsefesi ve Bizans uygulamalarının; hem de Türklerin Müslümanlığı kabul etmesinin ardından hâkim olan İslâm siyaset düşüncesinin izlerini taşır.XV ve XVI. yüzyıllarda kaleme alınmış Osmanlı tarihine ait iki eserde (Ahlâk-Alâ'î ve Târîh-i Ebü'l-Feth) nasıl bir padişah/sultan portresi çizildiğine odaklanan bu çalışma, genel olarak Osmanlıda farklı gelenekleri özümsemiş bir hâkimiyetin menşeyini göstermesi bakımından, özelde de dönemin tarihçilerinin hükümdarlık algısına ve Osmanlı klasik döneminde padişah telakkisinin nasıl geliştiğine ışık tutması açısından önem arz etmektedir.Osmanlı tarihinin ana kaynaklarından olan Kınalı-Zâde Ali Çelebi'ye ait Ahlâk-Alâ'î ve Tursun Beğ'in Târîh-i Ebü'l-Feth adlı eseri bu çalışmanın ana malzemesini oluşturmaktadır. Her iki eserde konuyla ilgili elde edilen veriler karşılaştırılarak konuyla ilgili literatür ışığında değerlendirilmektedir. Neticede bu veriler sayesinde Osmanlı klasik döneminde siyasetname niteliğindeki eserlerde çizilen padişah/sultan imajına anlayışa dair ipuçlarına ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı siyaset düşüncesi, Kınalı-Zâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâ'î, Tursun Beğ, Târîh-i Ebü'l-Feth, Padişah, Sultan.

Gönderme Tarihi: 21/07/2019

Kabul Tarihi:22/09/2019

* Dr., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yüksek Kurum Uzmanı, Türk Tarih Kurumu E-Posta:, a.bedir34@gmail.com.

Thought of Padishah in the Kınalı-Zâde Ali Çelebi's Ahlâk-ı Alâ'î and Tursun Beğ's Târîh-i Ebü'l-Feth

Ayşe Bedir

ORCID: 0000-0003-0443-4570

Abstract

Ottoman political thought was based not only on ancient Indo-Iranian traditions, ancient Greek philosophy and Byzantine practices; but also on Islamic political thought dominated after accepting Islam by Turks. This study which focuses on how a "statesman/sultan/padishah" portrait was drawn by two Ottoman works (Ahlâk-Alâ'î and Târîh-i Ebü'l-Feth written in fifteenth and sixteenth centuries) is important for some aspects that it sheds light, in general, on the origin of a sovereignty that assimilated different traditions in the Ottoman Empire; and that it centers, in special, on the ruling perception of that time's historians and how the thought of statesman (sultan) developed in the Ottoman classical period. One of the main sources of Ottoman history, Kınalı-Zâde Ali Çelebi's Ahlâk-Alâ'î and Tursun Beğ's Târîh-i Ebü'l-Feth constitute the basic material of the study. Data which obtained from those works are compared and evaluated in the light of relevant literature. As a consequence, thanks to these data, clues regarding the image of the sultan and the understanding of statesman that were drawn in the works of politics in the Ottoman classical period are reached.

Keywords: Ottoman Political Thought, Kınalı-Zâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâ'î, Tursun Beğ, Târîh-i Ebü'l-Feth, Padishah, Sultan

Received Date: 21/07/2019

Accepted Date: 22/09/2019

Понятие султанства в работах Кинали-заде Али Челеби «Ахлак-и Алаа» и Турсун Бека «Тарих-и Эбюль-Фетх»

Резюме

Османская политическая мысль основывалась как на древне индоиранских традициях, так и на древнегреческой философии и византийской практике; а также Исламской политической мысли, после принятия Турками религии Ислам. Работа, которая в двух произведениях (Ахлак-и Алаа и Тарих-и Эбюль-Фетх) связанная с Османской историей, нацелена на описание падишаха/султана, написанная в 15-16 веках. Написанные в 15-16 х веках две работы (Ахлак-и Алаа и Тарих-и Эбюль-Фетх) охватывая историю Османской империи, описывает портрет султана/падишаха показывая происхождение суверенитета (господства), ассимилируя с различными традициями Османской империи. Для историков того времени важно было подчеркнуть восприятие суверенитета и то, как понимание султана развивалось в течение всего периода Османской империи. Две работы, связанные с Османской историей Кыналы Заде Али Челеби «Ахлак-и Алаа» и Турсун Бека «Тарих-и Эбюль-Фетх», являются основным материалом нашей работы. В обеих работах полученные данные сравниваются и оцениваются в свете соответствующей литературы. В результате, благодаря этим данным мы видим образ султана/падишаха описываемые в этих произведениях классического периода Османской империи, которые имеют политический характер.

Ключевые слова: Османская политическая мысль, Кыналы-Заде Али Челеби, Ахлак-и-Алаа, Турсун-Бек, Тарих-и Эбюль-Фетх, Падишах, Султан.

Получено: 21/07/2019

Принято: 22/09/2019

Giriş

Osmanlı'da siyaset düşüncesi, bünyesinde farklı gelenekleri mezc etmiş köklü bir geleneğe sahiptir. Bu gelenek eski Hint, İran, Yunan, Bizans, Türk, Moğol ve İslam pratikleri ve düşüncelerini bünyesinde barındırmaktadır.¹ Bu geleneğin taşıyıcısı ise bizzat Osmanlı müverrihlerinin kendileridir.

Osmanlı siyaset düşüncesinin ve siyaset düşüncesine ait kavramların en belirgin şekilde gözlemlenebileceği, temsil gücüne sahip *klasik dönem* olarak adlandırılan *yükselme devrinin* iki önemli eseri *Ahlâk-Alâ'î ve Târîh-i Ebü'l-Feth* üzerinden padişah anlayışına bakılan bu çalışmada öncelikle eserlerle ilgili kısa bir bilgi verildikten sonra, yönetici elitin en üst görevlisi olan padişahlık, padişahın gerekliliği ve sahip olması gereken nitelikler konuyla ilgili literatür ışığında sözü geçen iki eser üzerinden karşılaştırılarak okuyucuya sunulacaktır.

Ahlâk-Alâ'î ve Târîh-i Ebü'l-Feth

Kınalı-Zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Celâli*, *Ahlâk-ı Nâsirî* ve *Ahlâk-ı Muhsinî* benzeri bir eserin Türkçe'de olmaması nedeniyle bu eserlere uygun biçimde XVI. yüzyılda kaleme aldığı *Ahlâk-Alâ'î*² adlı eserinde, dua bölümünden sonra giriş ve kitap adını verdiği üç kısım yer alır. Birinci kitap ahlâk ilmi, ikinci kitap ev ahlakı ve üçüncü kitap devlet ahlakı ile ilgilidir. Kitabın son kısmında ise öğüt ve tavsiyelere yer verilmiştir. Devlet ahlakıyla ilgili olan üçüncü kitapta "İlm-i Tedbîr'ü'l Medîne Beyanındadır" başlığı altında padişahın sahip olması gereken nitelikler ele alınmıştır. Bu çalışmada da konuyla ilgisi bakımından *Ahlâk-Alâ'î*'nin devlet ahlakıyla ilgili olan üçüncü kitabı üzerinde durulacaktır.

Tursun Beğ ise, XV. yüzyılda kaleme aldığı *Târîh-i Ebü'l-Feth*³ adlı eserinde, önsözde, Allah'a hamd ve sena, peygambere ve ailesine salat ve selamdan sonra, eserin

¹ Erwin Isak Jakob Rosenthal, *Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi*, (terc.) Ali Çoksu, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996; Halil İncalcık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sy. XIV/I (1959): 69-95.

² Kınalı-Zâde Ali Çelebi ve eseri hakkında bkz. Kınalı-Zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-Alâ'î*, çev. Fahri Unan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014; Nev'î-zâde Atâyi, *Hadikatü'l-Hakâyi'ık fi Tekmileti's-Şakâ'ık* (Şakâ'ık-ı Nu'mâniyye ve Zeyilleri), 2 nşr. Abdülkadir Özcan, I, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

³ Tursun Bey ve eseri hakkında bkz. Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, haz. A. Mertol Tulum, İstanbul: Baha Matbaası, 1977; Mertol Tulum, "Dursun Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 10,

kalem alınış sebeplerine yer vermiştir. Giriş bölümünde, padişahlık makamının yüce bir derece olduğu, padişahın vücudunun neden gerekli olduğu ve padişahların taşınması gereken vasıflar ele alınmıştır. Asıl metin kısmında ise Fatih (II. Mehmed) dönemi askeri ve siyasi olayları ve II. Bayezid devrinin ilk yedi yılı irdelenmiştir. Eserin dili kendi dönemindeki eserlere göre ağır ve süslü bir anlatıma sahiptir. Eserde üslup ve övgünün yoğun olarak kullanımı vakaların önüne geçmiş ve hadiseler hakkında verilen bilgileri sınırlandırmıştır. Eserin kaynakları arasında, müellifin gözlemleri ve Kıvamî'nin *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* isimli eseri yer alır. Eser, Kemalpaşazâde başta olmak üzere pek çok kişiye kaynak teşkil etmiştir. Eser, 1330'da Mehmed Ârif Bey tarafından *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası* ilavesi olarak yayımlanmış, 1977'de Mertol Tulum, 1978'de ise Halil İnalçık ve Rhoads Murphey tarafından yayımlanmıştır.⁴

1. Ahlâk-Alâ'î ve Târîh-i Ebü'l-Feth'de Padişah Anlayışı

Tursun Beğ ve Kınalı-Zâde eserlerinde Osmanlı klasik döneminde devlet adamı olarak padişah/sultan telakkisi ve bu telakkiyi oluşturan unsurlar konusunda öncelikle padişahın vücudunun gerekliliğini açıklamışlar, akabinde padişahın hangi vasıfları taşınması gerektiğini irdeleyerek bir yönetici portresinin nasıl olması gerektiğini ortaya koymuşlardır.

1.1. Padişahın Vücudunun Gerekliliği

Kınalı-Zâde Ali *Ahlâk-Alâ'î* adlı eserinin devlet ahlakıyla ilgili olan üçüncü kitabındaki "İlm-i Tedbîr'ül Medîne Beyanındadır" başlığı altında, devlet adamında bulunması gereken nitelikleri açıklarken öncelikle padişahın sorumluklarını açıklayarak varlığının neden gerekli olduğuna değinir. Kâmil bir padişah olmanın şartının aslında reayanın ihtiyaçlarını bilmekten, herhangi bir aksaklık ve bozulma durumunda nasıl bir tedbir alması gerektiğine hâkim olmayı bilmekten geçtiğini ileri sürer.⁵ Sultan-tebaa

İstanbul: TDV Yay., 1994, 6-7; Halil İnalçık-Rhoads Murphey, *History of the Mehmed the Conqueror*, Minneapolis: Bibliotheca Islamica, 1978.

⁴ Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, XI-XXVII; Kenan İnan, "Sade Nesirden Süslü Nesire: Fatih'in tarihçisi Tursun Bey ve Tarih Yazma Tarzı", *Osmanlı 8*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, 293-300; Abdülkadir Özcan, "II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sy 2, (2013):143-144.

⁵ "Kâmil bir padişah tabip, reaya ise cesed gibidir. Tabip nasıl ki cesedin hastalıklarını, ihtiyaçlarını ve bu hastalıkların devasını bilirse padişah da memleketin sağlığı (memleketin sıhhatinin şartı hadd-i itidaldır) nasıldır, bozulması halinde nasıl bir tedbir alınmalıdır gibi konulara hâkim olmalıdır ki, *pâdişâh-ı kâmil ve halife-i âlim ü âmil* olsun." (Kınalı-Zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-Alâ'î*, 569.).

ilişkisinin doktor-hasta ilişkisi ile açıklanması yani “padişahın tabip, reayanın cesed hükmünde olduğu görüşü” ise Osmanlı’da organizmacı toplum anlayışının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kökeni Antikiteye kadar uzanan İbn Haldûn tarafından da vurgulanan organizmacı anlayış, Osmanlı düşünürlerince özellikle Katib Çelebi ve Naîmâ tarafından da benimsenmiştir.

Tursun Beğ de eserinde, padişahın vücudunun gerekliliğini nizam düşüncesine bağlı olarak açıklar. İnsanlar arasındaki içtimai düzenin sağlanması için ilahi siyaseti uygulayacak peygamberler gönderilmiştir. Akli siyasetin uygulayıcısı yani örfün (*siyâset-i sultani ve yasağ-ı pâdişâhî*) uygulayıcısı olarak da Cengiz Han gibi sultanlara ihtiyaç vardır. Nizam-ı âlem için belli bir noktadan sonra peygambere hacet yoktur ancak arzu edilen nizam için Allah’ın inayetiyle padişahın vücudu elzemdir. Dolayısıyla padişahın vücudu malum bir nimet olup herkesin ondan hissesi vardır. Bu nimete de şükür vaciptir.⁶

Tursun Beğ, padişahın vücudunun gerekliliğini açıklarken raiyyeti *kendilerinin müstahak* olduğu sınıfta tutmak gerektiğine değinir.⁷ Bu düşünce *erkan-ı erbaa* olarak kavramsallaştırılan ve bahsedilen sınıfların *adalet dairesi*⁸ içinde adil bir sultanın himayesinde olması gerekliliği hem Tursun Beğ hem de Kınalı-Zâde Ali tarafından vurgulanmaktadır. Osmanlı siyasi düşüncesinin temel kavramlarından olan *adalet* mefhumu ve padişahın taşıması gereken hasletlerinden biri olan *âdil* sıfatının kullanılması, devletin kuruluşundan itibaren özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı siyasetnamelerinde, kroniklerinde, risalelerinde sıklıkla göze çarpan bir husustur. Kur’an ve sünnet anlayışına uygun biçimde zenginleştirilmiş bir kavram olan *adalet dairesi* İslam toplumları için siyasi bir kurum haline gelmiş ve o toplumların yöneticileri tarafından uygulanan bir siyaset olmuştur. İslam’dan kaynağını alan ve Osmanlı siyasi düşüncesinde de önemli olan bu kavram, özellikle yöneticileri

⁶ Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, 12-13.

⁷ “Pes eğer tabi’atleri muktezasınca konulurlarsa, aralarında şol kadar tenâzü’ü temânü ve husumet ü tedâfü’ vâkı’ ola kim asl-ı ictimâ’dan maksud olan te’âvün ve yardımlaşmak hâsıl olmaz; belki birbirin ifsâd ü ifnâ ider. Zarûri nev’-i tedbirden gerekli oldu ki her birini müstahikk olduğu menzilde koya; kendü hakkına kâni idüp dest-i tadarrufını hukuk-ı gayrdan kûtâh kıla.” (Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, 12.); Ayrıca bkz. Halil İnalçık, “Osmanlı Padişahı”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XIII, sy 4 (1958): 75.

⁸ Bu kavram için bkz. Halil İnalçık, “Kutadgu Bilig’de Türk İdare Geleneği ve Adâlet”, *Adâlet Kitabı*, Ed. Halil İnalçık, Bülent Arı, Selim Aslantaş, Ankara: Kadim Yayınları, 2012, 1-20; Fahri Unan, “Osmanlı İdare Felsefesinde Adâlet”, *Adâlet Kitabı*, Ed. Halil İnalçık, Bülent Arı, Selim Aslantaş, Ankara: Kadim Yayınları, 2012, 106-115.

denetleyen bir mekanizma olarak işlevselleşmiştir.⁹Osmanlı Devleti'nin ayakta kalabilmesinin *adalet dairesine* sıkı sıkıya bağlılıkla mümkün olabileceği görüşü ulema ve düşünürler arasında sıklıkla kullanılmıştır.¹⁰

1.2. Padişahın Sahip Olması Elzem Vasıflar

Adalet dairesi çerçevesinde Kınalı-Zâde Ali'ye göre padişahta bulunması gereken niteliklerden biri *adl*'dir. Müverrih, adalet konusunda eserde bir döngüden bahsetmektedir: Eğer padişah adalet ile hükmederse hazine çoğalır, hazine ise memleketin imaretini sağlar ve memleketin imareti ise adalet ile sağlanır. Bu döngü eserde şu şekilde yer almıştır:

...Pâdişâhlara “adl elzem-i lazımdur, ammâ dünyâ cihetinden; zîrâ adl tevfir-i hazîneye mü'edîdir. Zîrâ hazîne imâret-i memleketden hâsıl olur. Memleket ki harâb ola, mâldan bî-nâsib ve halkı gınâdan bi-nisâb olsa gerek. Ve imâret-i memleket adlile olur.”¹¹

Tursun Beğ de padişahın vasıfları arasında adâlete vurgu yapmıştır. Hükmedenlerin sahip olması gereken nitelikleri hikmet, seçâ'at, iffet ve adalet olarak sıralamıştır. Hak ve insafın adaletten ibaret olduğunu bâtılın, zulmün, fesadın ortadan kaldırılarak güven ve emniyetin adaletle sağlandığına işaret etmiştir.¹²

Tursun Beğ, *adl* ile birlikte *hilmin*¹³ de önemli olduğunu, nizamın sağlanması için padişahın taşıması gereken hasletlerden birinin de *hilm* yani yumuşak başlılıkla emri altındakine muameleye değinmiştir.

Genişleyen ve farklı din ve milletlerden tebaaların çoğaldığı bir dönemde kitabını ele alan Kınalı-Zâde, padişahın sahip olması gereken niteliklerden bahsederken padişahın heybeti, saltanatının azameti nedeniyle gurur ve kibir duygusundan uzak olması gerektiğini,¹⁴ Allah'ı hatırından çıkarmayarak egemenliği altında bulunanlara karşı şefkatli, sabırlı olup, onlara karşı mühlet vermesi gerektiğini ve bunu yaparsa

⁹ Ejder Okumuş, “Osmanlılar'da Siyasal Bir Kurum olarak Adalet Dairesi”, *Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, sy 5, (2005): 45-51.

¹⁰ Norman Itkowitz, *Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek*, çev. İsmet Özel, İstanbul: Şule Yayınları, 1997, 132.

¹¹ Kınalı-Zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-Alâ'î*, 574-575.

¹² Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, 17.

¹³ *El-afvü inde'l-kudret* yani güçlü iken bağışlamak, Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, 19.

¹⁴ Kınalı-Zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-Alâ'î*, 576, 595.

halkının refah içinde olacağını¹⁵ ve bir yer fethedildikten sonra oranın masum halkına zulmedilmemesini¹⁶ dile getirmiştir.

Kınalı-Zâde, adaletin şartlarını ve adaletle hükmeden padişaha gereken kanunları ise şöyle sıralar: Öncelikle halkın tümüne eşit muamele edilmelidir. Çünkü eşit davranılmadığı müddet düzen ortadan kalkmaktadır. Diğer yandan ona göre toplum dört unsurdan meydana gelmektedir: ulema, asker, tüccar ve çiftçi. Ulema suya, asker ateşe, tüccar havaya ve çiftçi toprağa benzer. Nasıl ki vücutta dengeler değişirse hastalıklar ortaya çıkarsa toplumu oluşturan bu unsurların da bazısının bazısına üstün gelmesi durumunda birlik bozulur ve kargaşa çıkar.¹⁷

Suzuki Tadaşi, Kınalı-Zâde'nin adaletin şartlarını ve adil padişaha lazım olan kanunları açıklanırken dile getirdiği *erkân-ı erbaa* -asker, reaya, ulema, tüccar-konusunu irdelemekte ve Osmanlı düşünürlerinin, İbn Haldûn'dan¹⁸ etkilenerek toplumun yapısı ile insan bedenini karşılaştırılarak organizma arasındaki uyum ile toplumu oluşturan dört öge arasındaki uyumun benzetme yoluyla açıklama yoluna gittiklerini vurgulamaktadır.¹⁹

Kınalı-Zâde tarafından sayılan ikinci şart, eşitliğin sağlanmasından sonra, yeteneğe (istidat) göre hareket edilmesidir.²⁰ Düşünür, eşitlik ve liyakat anlayışının aynı şekilde anlaşılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle gerek bilgi gerekse deneyim anlamında daha layık ve yetenekli olanların ileri kademelere

¹⁵ Kınalı-Zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-Alâ'î*, 577.

¹⁶ Kınalı-Zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-Alâ'î*, 608.

¹⁷ Kınalı-Zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-Alâ'î*, 577-578.

¹⁸ İbn Haldûn tarih, sosyoloji, siyaset, ekonomi gibi pek çok disiplinle ilgili konulardaki bilimsel metodolojik düşünme biçimiyle Osmanlı ilim ve siyaset dünyasını etkileyen düşünürlerden biridir. (Arap düşünür tarihçi, tarih felsefecisi, felsefeci, sosyolog, kültür tarihçisi gibi farklı bilim dalları açısından tanımlanmıştır: C. Brockelmann İbn Haldun'un tarihçiliğinin ona ün kazandırdığını; Levy, onu felsefeci, tarihçi niteliğinde olduğunu; Toynbee, onu tarih felsefecisi olarak; Hitti, onun tarih felsefecisi olduğunu, Bernard Lewis, onun ilk kez tarihi felsefi ve sosyolojik bir kavrayış olarak ele aldığını ifade eder ve yine başka düşünürler de İbn Haldun'u bilim dalı açısından farklı kategorilerde incelemiştir. Ümit Hassan, *İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi*, haz. Taşkın Takış, Cansu Özge Özmen, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010, 24-29.); Arap müverrih ve düşünür, kudemânın yani eskilerin, eski Yunan düşünürlerinin ve onların Müslüman takipçilerinin özellikle İbn Rüşd'ün öğrencisidir. O, tarihin ve toplum biliminin geleneksel ve siyaset felsefesiyle ilişkisinin sorunlarını görmüş, geleneksel içinde felsefenin ilkelerine dayalı bir toplum bilimi oluşturmuştur. (Muhsin Mahdi, *Ibn Khaldun's Philosophy of History: A Study in the Philosophic Foundation of the Science of Culture*, London: George Allen and Unwin, 1957, 82-83, 92, 96, 198.)

¹⁹ Suzuki Tadaşi, "Osmanlılarda Organik Bir Yapı Olarak Toplum Görüşünün Gelişmesi: Osmanlı Sosyal Düşünce Tarihinin Bir Yönü", *ODTÜ Gelişme Dergisi* 14, sy. 4 (1987): 373-396.

²⁰ Kınalı-Zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-Alâ'î*, 579.

yönlendirilmesi gerektiğini vurgulamakta ve bunun devlet yönetiminin sürdürülebilirliği için elzem olduğunu ileri sürmektedir. Kınalı-Zâde makam, mansıpların ve rütbelerin ehline verilmesi ve hak edildiği sürece de haksız bir şekilde ehil olanlardan bu emanetlerin alınmaması konusundaki görüşlerini de “Şüphesiz ki Allah size emanetleri ehline vermenizi emreder.”²¹ ayeti ve “Amel bakımından raiyyeti içinde ondan daha iyisi bulunduğu halde, başka bir ihsanı vazifeye getiren kişi, Allah’a Resulü’ne ve bütün müminlere ihanet etmiş olur.”²² hadis-i şerifi ile pekiştirir. Kimsenin hak ettiği mevkinin/makamın, yönetici tarafından adaletle verildikten sonra, ihtiyaç hâsıl olmadıkça elinden alınmaması gerektiğini ileri sürer.²³

Kınalı-Zâde’nin eserinde vurguladığı üçüncü şart ise, hayır işleri ve isâr (ikram, cömertlik) konusunda halkın kabiliyetine göre hareket edilmesidir. Padişah bu makamda hak edene göre riayet etmelidir. Hükümdarlar, melikler, seviyeye göre yardımları paylaşmalı ve adalet ile hükmetmelidirler.²⁴ Tursun Beğ de cömertlik konusunda, cömertliğin iffet faziletine lazım olan hasletlerden biri olduğuna ve padişahın sahip olması gereken bir nitelik olduğuna değinmiş ve bunu eserinde *seha*²⁵ şeklinde zikretmiştir. Her iki eserde de altı çizilen cömertlik anlayışı, Osmanlı devlet anlayışında hakim olan mükâfat ve mücazat dengesinin kaynakları hakkında önemli bir fikir sunmaktadır. Devletin ve toplumun ihtiyaçlarına hizmet eden ve bugünkü ifade ile sorumluluk sahibi vatandaşın ödüllendirilmesi gerektiğini vurgulamakta ve bu şekilde vatandaşlığın teşvik edilmesinin önemli olduğunu dile getirmektedir. Bu anlamda devletin başının bir isâr ve cömertliğinin gerekliliğine işaret etmektedir.

Kınalı-Zâde, padişahta bulunması gereken nitelikler arasında düşmanın içinde bulunduğu durumu bilmek ve saltanatın devamı için bu bilgiye sahip olmak gerekliliğine dikkat çeker.²⁶ Kurumsallaşmanın gerçekleştiği dönemde dahi devletin gücünün, hukukunun, ayrıcalık ve hükümlerlik haklarının kaynağı sayılan padişahın varlığı²⁷, gücü, mevcut konumunu koruması devletin bekası açısından önem arz ettiğinden mutlak hâkimiyetin sahibi olan sultan ikaz edilmektedir.

²¹ Kınalı-Zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-Alâ’î*, 587, dipnot 1989.

²² Kınalı-Zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-Alâ’î*, 587, dipnot 1990.

²³ Kınalı-Zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-Alâ’î*, 588.

²⁴ Kınalı-Zâde Ali Çelebi, *Ahlâk-Alâ’î*, 586, 587.

²⁵ Tursun Bey, *Târîh-i Ebü’l-Feth*, 22.

²⁶ Tursun Bey, *Târîh-i Ebü’l-Feth*, 592.

²⁷ İnalçık, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü”, 94.

Tursun Beğ'in padişahın bölünmez, mutlak yetkisi konusunda üzerinde durduğu mühim bir husus da padişahların ölümlü olduklarını unutmamaları ve mülkün sahibi olarak asıl mülkü başka bir ifadeyle ölümsüz mülkü istemeleridir.²⁸ Padişahlara ya da makam mansıp sahibi kişilere ölümlü olduklarını hatırlatmak onların ellerindeki gücü kötüye kullanmalarını engellemek belki bir anlamda onları dizginlemek için önemlidir.²⁹ Dolayısıyla Tursun Beğ'in de dünyanın geçici bir mülk, ebedi yurdun ahiret olduğunu sultana hatırlatması bu amaca hizmet etmektedir.

²⁸ “Eger tû hâhi hi der ma’aric-i ulyâ

Hurûf-ı devlet-i tû nakş-ı her nigînbaşed

Be-mülk-i fâni hân memleket bakâ be-taleb

ki pâdişâh-ı cihangîr in çenin bâşed” Bu nazım, eserde 107. dipnotta şöyle açıklanmıştır: “Eğer sen, eriştiğin yüksek derecelerde, devletin harflerinin her bir yüzük taşına nakış olmasını istersen, bu ölümlü mülkte, gözünü aç, ölümsüz ülkeyi iste. Zirâ memleketler alan padişahın böyle olması gerekir.” Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, 30.

²⁹ Benzer bir yorum için bkz. İnalçık, “Osmanlı Padişahı”, 75.

Sonuç

Osmanlı klasik döneminin siyaset düşüncesi ve siyaset kavramlarının net şekilde yansıdığı çalışmada incelenmiş iki eserde padişah/sultan telakkisine bakıldığı zaman her ikisinde benzer hususlara dikkat çekildiği görülmüştür. Genel olarak Osmanlı padişahının adaletle hükmeden, raiyyetine karşı cömert ve adaletli uygulamalarıyla herkesi bulunduğu sınıfta kabiliyetine göre tutmasını bilen, başka bir ifadeyle içtimai düzeni sağlayan vasıflara sahip olduğu ve olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu vasıflarıyla padişah mutlak otoritenin, bölünmez, bir hâkimiyetin sahibi olarak görülmektedir. Her iki eser de kendilerinden önce yazılmış ahlak ve siyaset kitaplarından (Tusî, Farabi, Devvanî gibi...) mülhem fikirleri dile getirmişlerdir. Öyle ki her iki Osmanlı müverrihi tarafından bu türden ahlak ve siyaset düşünürlerinin fikirlerine atıfta buldukları, eserlerinde açıkça zikredilmiştir. XV. yüzyıl tarihçisi Tursun Beğ, imparatorluğa geçiş aşamasında inşa edilen yönetim sistemin en önemli unsuru olan sultan imajının tanımlaması ihtiyacını duymaktadır. Buna bağlı olarak, padişahın mevcudiyetinin neden mutlaka gerekli olduğunu dini terminoloji ile birlikte zikrederek aslında dünyevi siyasetin uygulayıcısı padişahın varlığına ve tebaasının ona itaatine şeksiz ve şüphesiz bir meşruiyet anlayışını yerleştirmeye çalışmaktadır. Bu meşruiyet iddiasını da *es-sultânü zillu'llâhi fi'l arz*³⁰ (sultan Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir) unvanı ile pekiştirmektedir. XVI. yüzyıl tarihçisi Kınalı-Zâde ise imparatorluk düzeninin daha fazla yerleştiği ve padişaha biçilen niteliklere uygun olarak sürdürülebilir cihanşümül devlet anlayışının beklediği sultan imajını irdelemektedir. Böylece, içtimai düzenin sağlanıp memleketin sıhhatinin sağlanmasında gerekli tedbirlerin alınması için kâmil bir padişaha ihtiyacın olduğuna vurgu yapmaktadır. Tursun Beğ, eserini kaleme alırken pratik bir amaca hizmet etmektedir. Tarihçi eserde padişahın varlığının, saltanatın gerekliliğinin, ona itaat edilmesinin ve sadakat gösterilmesinin gerekli olduğunun altını çizerek padişahın vücudunun devletin bekası için gerekliliğine işaret ettiği ve devletten imparatorluğa geçiş sürecinde kurumsallaşma çabalarına meşruiyet zeminini hazırlamaya çalıştığı söylenebilir. XVI. yüzyılda devletin kurumsallaştığı, taşların yerini oturduğu bir dönemin düşünürü olan Kınalı-Zâde Ali'nin ise eserini daha teorik bir biçimde ele aldığı ve Osmanlı siyaset

³⁰ Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, 15.

düşüncesinin temel kavramları (padişah, padişahın vazifeleri, *daire-i adliye*, *erkan-ı erbaa*, *nizam-ı âlem* gibi...) üzerine daha sistematik ve felsefi bir çalışma ortaya koymuş olduğu görülmektedir.

Kaynaklar

HASSAN, Ü., *İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi*, haz. Taşkın Takış, Cansu Özge Özmen, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010.

ITKOWITZ, N., *Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek*, çev. İsmet Özel, İstanbul: Şule Yayınları, 1997.

İNALCIK, H., “Osmanlı Padişahı”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* XIII, sy. 4 (1958): 68-79.

İNALCIK, H., ve Murphey, R., *History of the Mehmed the Conqueror*, Minneapolis: Bibliotheca Islamica, 1978.

İNALCIK, H., “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sy. XIV/I (1959): 69-95.

İNALCIK, H., “Kutadgu Bilig’de Türk İdare Geleneği ve Adâlet”. *Adâlet Kitabı*. Ed. Halil İnalçık, Bülent Arı, Selim Aslantaş, 1-20, Ankara: Kadim Yayınları, 2012.

İNAN, K., “Sade Nesirden Süslü Nesire: Fatih’in tarihçisi Tursun Bey ve Tarih Yazma Tarzı”, *Osmanlı* 8. 293-300, Ankara :Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

KINALI-ZÂDE A. Ç., *Ahlâk-Alâ’î*, çev. Fahri Unan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

MAHDÎ, M., *Ibn Khaldun’s Philosophy of History: A Study in the Philosophic Foundation of the Science of Culture*, London: George Allen and Unwin, 1957.

NEV’Î-ZÂDE A., *Hadîkatü’l-Hakâyi’ik fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik (Şakâ’ik-ı Nu’mâniyye ve Zeyilleri)*, nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

ROSENTHAL, E.I.J. *Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi*. (terc.) Ali Çoksu, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.

OKUMUŞ, E., “Osmanlılar’da Siyasal Bir Kurum olarak Adalet Dairesi”, *Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, sy. 5, (2005): 45-51.

ÖZCAN, A., “II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sy. 2 (2013): 141-153.

TADAŞI, S., “Osmanlılarda Organik Bir Yapı Olarak Toplum Görüşünün Gelişmesi: Osmanlı Sosyal Düşünce Tarihinin Bir Yönü”, *ODTÜ Gelişme Dergisi* 14, sy. 4 (1987): 373-396.

TULUM, M., “Dursun Bey”. Türkiye Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*, 10: 6-7, İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Tursun B., *Târih-i Ebü'l-Feth*, haz. A. Mertol Tulum, İstanbul: Baha Matbaası, 1977.

UNAN, F., “Osmanlı İdare Felsefesinde Adâlet”, *Adâlet Kitabı*, Ed. Halil İnalçık, Bülent Arı, Selim Aslantaş, 106-115, Ankara: Kadim Yayınları, 2012.